

Tóth Pál Péter

CZETTLER JENŐ ÉS UTOLSÓ MŰVE, AZ AGRÁRPOLITIKA

Habent sum futa libelli idézte Czettler Jenő Horatius ars poeticáját az Agrárpolitika című műve előszavában. Horatiusnak természetesen igaza van, de nem ezért idéztem, hogy ezt megerősísem, hanem mindenekelőtt azért, hogy arra az anakronisztikus valóságra hívjam fel a figyelmet, amely Czettler Jenőt 1946-ban, 1947-ben e nagyívű művének megjelenése pillanatában jellemezte, jellemezhetette.

Mielőtt azonban a fenti gondolatmenetet folytatnám, egy kitérőt kell tennem. Úgy vélem ugyanis, hogy számosan vannak olyanok, akik nemigen hallották még Czettler Jenő nevét, s azok számára is, akik hallottak róla, vagy ismerték őt a Czettler-i életútból több az ismeretlen, mint az ismert. Életútját talán a legtömörebben az »agrárközgazdász« és a »politikus« fogalmak tükrözik vissza a leginkább.

Czettler Jenő 1879. április 2-án született Jászárokszálláson és valamikor 1953. áprilisában a rabkórházban halt meg s sokakkal együtt őt is jeltelenül, a 301-es parcellába »temették«.

Egyetemi tanulmányai befejezése után Czettler Jenő a Földművelésügyi Minisztérium dolgozója lett. Munkakörével összefüggésben 1905-ben jelent meg egyik legkorábbi publikációja, mely a magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikájával foglalkozott. A hivatalnoki pályán gyorsan haladt előre. Ennek egyértelmű bizonyítéka, bár nem tudjuk hogyan s miért, csak a tényt ismerjük, Czettler az első világháború alatt a legfőbb gazdasági tanácsnak volt a tagja. A háború végén, 1918-ban pedig a Magyar Gazdaszövetség igazgatója, majd alelnöke lett, s még ugyanebben az évben magántanárrá habilitálják. 1925-ben pedig a közgazdasági egyetem rendes tanárává nevezik ki. 1920-ban kisgazdapárti programmal részt vett a nemzetgyűlési választásokon s a jászjákóhalmi választókerületben képviselőnek választották. Kisgazdapárti politikusi tevékenysége azonban rövid ideig tartott, 1921-ben ugyanis kilépett a Kisgazda Pártból és a Keresztény Gazdasági és Szocialista Párt egyik vezetője lett. E változás képviselői mandátumát nem érintette, a soron következő választásokon pedig immár az új párt jelöltjeként ismét képviselővé választották. 1931-ben a képviselőház alelnöke, 1937-től pedig a felsőház tagja lett. Közben a tudományos pályán is haladt előre. 43 éves volt, amikor 1922. május 11-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába választotta. Székfoglaló előadását »A porosz állam feltámadása az első francia leigázás után« címmel 1922. november 13-án tartotta meg. Emellett Czettler Jenő a Szent István Akadémia rendes és több belföldi illetve külföldi tudományos társaság tagja is volt. Továbbá számos társadalmi egyesületnek volt a tagja (például az Országos Pénzügyi Tanács, a Földteherrendező Országos Bizottság), illetve a Társadalmi Egyesületek Szövetsége egyik alelnöki tisztét is ellátta s egyben a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb szakfolyóiratát, a Magyar Gazdák Szemléjét is szerkesztette.

Külföldi tanulmányai során a nyugat-európai országok, mindenekelőtt Németország agrárpolitikáját tanulmányozta és részletesen megismerkedett az egyes országok szociálpolitikájának mezőgazdasági vonatkozású elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Mindez egyértelmű nyomot hagyott Czettler Jenő tudományos munkásságán és politikusi tevékenységén, hiszen több könyve és számos hosszabb-rövidebb tanulmánya, cikke jelent meg, amely a mezőgazdaság és a szociálpolitika összefüggéseivel foglalkozott. Czettler Jenő publikációinak jegyzékén pedig, ha végigtekintünk, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy közel hetven évesen is lényegében ugyanazzal a problémakörrel foglalkozott, mint fiatal diplomásként a

századfordulót követően. Hiszen, mint említettem 1905-ben a magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikájáról írt, s lényegében ezzel a kérdéskörrel az »Agrárpolitika« című könyvének harmadik kötetében is, mely 1947-ben jelent meg, részletesen foglalkozott.

Külön elemzést kíván Czettler Jenő katolikus egyháza, az egyházi hierarchiához való viszonya s ezzel párhuzamosan annak a szerepének és befolyásának a feltárása, melyet a hazai katolicizmus két világháború közötti politikai tevékenységének alakulásában, alakításában játszott. S talán itt kellene megfogalmazni azt is, hogy Czettler Jenő gondolkodását csak akkor érthetjük meg, ha figyelembe- és egyben tudomásul vesszük, hogy a 19. század »gyermeke«, hogy világszemléletét, a társadalmi-politikai folyamatokhoz való viszonyát a múlt század utolsó harmadának liberális, konzervatív nézetrendszere és ezzel párhuzamosan és ezzel összefonódva mélyen elkötelezett katolicizmusa határozta meg. Éppen ezért Czettler Jenő mentalitása, törekvése, gondolkodásmódja éppen úgy meghaladottnak számított a két világháború közötti új nemzedék, számos összefüggésben tanítványai számára is, mint a második világháborút követően. Ehhez még azt is hozzá kell fűznöm, hogy Czettler Jenő kutatói, egyetemi oktatói és politikai tevékenysége, azaz elméleti munkássága és a politikai élet területén kifejtett tevékenysége ugyanannak a mentalitásnak és gondolkodásmódnak a két oldalát jelentette, amely Czettler tevékenységét a kezdetektől meghatározták. Írásait olvasva és politikai-gyakorlati tevékenységét sem feledve nem nehéz felismerni, hogy e két oldal nemcsak egymásból táplálkozik, hanem, hogy szervesen egészítik is ki egymást. Czettler Jenő pályafutása során a szélsőséges irányzatoktól elhatárolta magát, konzervetivizmusa pedig lehetetlenné tette számára, hogy az első világháborút követő új hatalmi-politikai viszonyokhoz közvetlen formában alkalmazkodni tudjon. Mindezek, illetve németellenessége következtében a két világháború közötti politikai szerepe a felsőházi tagsága ellenére a második világháborút követően igazolták. Egyetemi oktatói munkájára azonban 1947-től már nem tartottak igényt. 1949-ben a Magyar Tudományos Akadémia reformjakor pedig a régi akadémikusok döntő többségével együtt őt is tanácskozó taggá minősítették. Ez valójában már a tudományos életből való kirekesztését jelentette, mert a tanácskozó tagok szavazati joggal az Akadémia életében már nem vehettek részt. Ezt követően pedig Czettler Jenőnek már nem sokat kellett »várnia« arra, hogy ellenségé is nyilvánítsák.

Ebben az időszakban ugyanis az immár minden hatalmat megszerzett kommunista vezetés kénye-kedve szerint szedte áldozatait, tiporta el híveit, feltételezett vagy önmaga kreálta ellenfeleit. Főlöszleg nevekre s időpontokra emlékeztetni, hiszen mindez még a röviddel ezelőtt megszakadt tegnapiak. S talán még az emlékeztetés is fölöszleges, hiszen történelmünkben és másokéban is nemcsak ekkor volt először s nem is utoljára, amikor indok nélkül bárkit bármikor - hiszen nem kellett ahhoz senkinek semmit sem csinálni, hogy a »törvény« nevében - letartóztatásnak, megnyomorításnak, megöljenek. 1948 után hazánkban és az egykori szovjet szatellit országok mindegyikében kiépült hatalom logikája szerint ugyanis, ha valakit a korabeli szóhasználatnál élve »a népi demokratikus államrend« ellenségévé nyilvánítottak, de számos esetben még csak erre sem volt szükség, akkor azzal már azt tehettek és tettek is, amit akartak.

Természetesen szó sincs arról, hogy mindez a vak véletlennek volt a műve. Nem, mert a hatalom méreg-rostjába véletlenül belekerült ártatlanok mellett az ártatlanoknak, a semmit nem vétőknek volt még egy másik csoportja is, azoké, akiket a mindent és mindenkit maga alatt tudni akaró hatalom céljára és fennlen hirdetett igazságára hivatkozva nagyon is tudatosan válogatott ki. Ezek közé az áldozatok közé tartozott Czettler Jenő is.

A ÁVH Figyelő és Környezetanulmányi Osztályának valamikor 1950 őszen adtak utasítást Czettler Jenő megfigyelésére. A jóhiszemű, mit sem sejtő, akkor 71 éves akadémikus a rá váró képtelen valóságra feltételezhetően még akkor sem igen döbbenhetett rá, amikor 1950. december 18-án éjszaka 11 órakor letartóztatták. A vád gúgye és együgyű volt. Tervezői tudták, hogy a bíróság minden szinten úgy dönt, ahogyan kívánják, ennek következtében fantáziátlan koholmányuk még a látszatra sem adott. Így aztán elképzelték egy széleskörű s igen hatékony tevékenységet kifej-tő ellenforradalmi szervezetet, amelynek sok-sok megvalósításra váró tervei közé a vasúti szabotázs akciók végrehajtását is felvették. Ettől a népi demokratikus rendszerre igen veszélyes ellenforradalmi szervezettől - a forгатatókönyv készítői szerint - Czettler Jenő akadémikus azt a megbízatást kapta, hogy vasúti szabotázs akciókat végrehajtó csoportot hozzon létre.

1951. augusztus 10-én, a nyilvánosság kizárásával megtartott tárgyaláson Czettler akadémikus tíz társával állt a dr. Jónás Béla vezette bíróság előtt. A vád Czettler Jenő ellen a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése bűntette volt. Az »igazságszolgáltatást« sem ekkor, sem 1952 februárjában, az első fokon elítéltek Legfelsőbb Bíróságához benyújtott fellebbezési tárgyalásán az igazság, s ezzel együtt az, hogy a letartóztatottak - egy megzsarolt vagy a vállatnál alkalmazott tortúrát elviselni nem tudó személy kivételével - a vádat tagadták, nem érdekelte. Nem, mert ekkor éppen úgy, mint számos más esetben az igazságszolgáltatást a legkevésbé az igazság érdekelte. Ez esetben ugyanis a vádlottak, de mindenekelőtt Czettler Jenő azt szimbolizálta, amelynek megsemmisítését a kommunisták által vezetett hatalom elsődleges céljának és feladatának tekintett. Éppen ezért napjainkban nemcsak a Czettler-i életmű újrafelfedezése várat még magára, hanem annak a folyamatnak a feltárása is, hogy a virtuálisan ereje teljében tetszelgő politikai hatalom Czettler szellemi likvidálását követően fizikai megsemmisítését miért tartotta szükségesnek. Úgy vélem ennek megválaszolása érdekében mindenekelőtt Czettler Jenő nézeteinek formálódását, gondolatrendszerének változását kellene feltárni, illetve azt a magatartást kellene a lehető legrészletesebben megismerni, amely Czettlert jellemezte. Megítélésem szerint ugyanis Czettler Jenő jelenléte igen kényelmetlen volt különösen az 1948 után berendezkedő politikai rendszer számára. Ezt Czettler múlt században gyökerező nem autoriter konzervatizmusra, vallásos meggyőződése, a két világháború között betöltött politikai szerepe, valamint az okozta, hogy Czettler a szélsőségekkel semmiféle közösséget nem vállaló keresztény velleitász irányzat egyik meghatározó személyisége volt. Czettler akadémikus igazi »bűne« a hatalmon lévők számára feltételezhetően nem volt és nem lehetett más, mint katolikus hite és a két világháború közötti Magyarországon betöltött, szélsőségektől mentes, a koalíciós időkben még elfogadott politikai szerepe azaz, Czettlert a meghaladni kívánt múlt szimbólumának tekintették, s mint ilyenlét kívántak leszámolni. Feltételezhető tehát, hogy a fenti értékeket reprezentáló személy, sajnos erre számos példát lehetne felsorolni attól függetlenül, hogy 1945-öt követően tett-e valamit vagy sem, lojális volt-e az új hatalmi-politikai konstrukcióhoz vagy sem vált ab ovo veszélyessé az autonóm egyéniségeket elviselni nem képes bolszeviki hatalom számára. Ezt a Legfelsőbb Bíróság ítélete egyértelműen alátámasztja, mert a fellebbezési tárgyaláson, amikor az elsőfokú bíróság tévedését elismerve módosítja Czettler Jenő »cselekményének« minősítését, a következőket állapította meg. *»Czettler Jenő a múlt rendszerben miniszter és egyetemi tanár volt és a Katolikus Népszövetség alelnöki tisztségét viselte. Ezek a körülmények személyének a szervezkedésben olyan jelentős súlyt kölcsönöztek, amelyek mellett a Legfelsőbb Bíróság az enyhébb minősítés mellett is szükségesnek látja az első bírói ítéletben tri büntetés változatlan mérvi kiszabását.«* Az ítélet 12 évi börtön, teljes vagyonelkobzás és tíz évre a közügyektől való eltiltás volt. Rekonstruálhatatlan, hogy az ítélet kihirdetésekor Czettler Jenő mit érezhetett.

Abban azonban nem igen kételkedhetünk, hogy tudta, hogy a kihirdetett ítélet számára a halálos ítéletet jelenti. Az ekkorra kiépült hatalmi-politikai rendszert, a testét beborító hullafoltokat az ezt követő évtizedek hatalmi-politikai berendezkedése is minden eszközzel fedte. Ennek köszönhető, hogy 1982-ben Czettler Jenő halálának még az évét sem tudtam pontosan megállapítani, s ma sem tudjuk, hogy 1953 áprilisának melyik napján halt meg.

A fenti kitérő után térjünk vissza Czettler utolsó s egyben legjelentősebb művéhez, az »Agrárpolitikához«. A több mint hatszáz oldalas könyv első két kötete 1946-ban, a harmadik kötet pedig 1947-ben látott napvilágot. E háromkötetes mű a Szent István Társulat kiadó hivatalánál, a Stephaneum kiadónál jelent meg, a kiadásért a felelősséget a szerző, Czettler Jenő vállalta. E terjedelmes, s az agrárpolitika szerteágazó kérdéskörét feltáró, a korabeli magyar gyakorlatot bemutató, valamint a további lehetőségeket is számbavevő könyv kapcsán önkéntelenül vetődik fel a kérdés, hogy Czettler Jenő nem látta, nem érzékelte, nem sejtette, hogy mi vár rá, hogy addigi munkásságát összefoglaló, lezáró mű már megjelenése pillanatában elavult? De úgy is megfogalmazhatom a kérdést, hogy mi készítette Czettlert az »Agrárpolitika« megjelentetésére, amikor tisztában kellett lennie azzal, hogy az általa képviselt agrárpolitikára nemcsak a kommunisták, hanem már a koalíciós időszak hatalmi-politikai berendezkedése sem tart igényt. Úgy vélem, hogy annak alátámasztására, hogy ezzel tisztában volt, elegendő emlékeztetni arra, hogy a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége 1945. január 5-én vitatta meg a párt álláspontját a földreform kérdésében, hogy ezt követően nem sokkal, január 14-én került nyilvánosságra a Nemzeti Parasztpárt kommunisták által sugallt földreform-javaslat, hogy 1945. március 17-én a Minisztertanács rendkívüli ülése elfogadja a földreformról szóló 600/1945. számú rendeletet, s hogy ezt követően rövidesen meg is kezdődött a föld felosztása. Vagyis még meg sem jelent Czettler Jenő műve, amikor a magyar sorskérdések egyikét, vagyis a földművelés útját és a parasztság várható jövőjét már más feltételek és szándékok határozták meg, mint amilyent Czettler lehetségesnek és szükségesnek tartott.

Mindezek alapján úgy vélem, botorság lenne feltételezni, hogy akkor, amikor Czettler Jenő, bizonyos értelemben a korábbi évtizedekben megalapozott tudományos munkásságát is összefoglaló művét megjelentette, ne tudta volna, hogy mielőtt áll, hogy mi vár az országra, s ezzel együtt arra a társadalmi struktúrára, melynek kiépítésében, megszilárdításában önmaga is szerepet vállalt. Természetesen azt sem lehet feltételezni, hogy Czettler nem ismerte a kommunisták, illetve a népi mozgalom meghatározó személyiségeinek agrárpolitikai nézeteit, s mint az 1945 előtti politikai elit egyik reprezentatív tagjának azzal is tisztában kellett lennie, hogy az átalakult, illetve a mind radikálisabban átalakuló hatalmi-politikai rendszerben nem sok esélye van saját koncepciójának érvényesítésére.

Az »Agrárpolitika« keletkezésének története - egyáltalán ha nyomon követhető, ha a háború okozta pusztítás után még megmaradt személyes jellegű dokumentumok Czettler Jenő 1950. december 18-án bekövetkezett letartóztatása során nem kallódtak el - még feltárára vár. A mű megszületésének pontos körülményeit jelenleg még nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy a könyvnek, amelyet tíz éves szisztematikus anyaggyűjtés előzött meg, 1944 karácsonyára kellett volna megjelennie. Ezt azonban a háborús események megakadályozták. Tudjuk azonban azt, hiszen Czettler Jenő megírta, hogy az alap gondolata már az első világháborút megelőzően a »Magyar mezőgazdasági szociálpolitika« című írásában megfogalmazást nyert. (Czettler Jenő nézeteinek alakulásának vizsgálata szempontjából fontos, elvégzésre váró feladat annak feltárása és bemutatása is, hogy az 1914-ben és az 1947-ben megjelent a mezőgazdasági szociálpolitikával foglalkozó írás koncepciója mennyiben volt azonos és mennyiben volt különböző s, hogy a változás, az elmozdulás mely pontokon és milyen mélységben következett

be.) Czettler Jenő az Agrárpolitikában összefoglalta és rendszerezett formában kifejtette mindazt, amit korábbi tudományos munkássága és egyetemi kutatói tevékenysége során feltárt, s egyben mint politikus is szükségesnek tartott ebben a témakörben nyilvánosságra hozni.

Az Agrárpolitika tehát szerves része a Czettler-i életműnek, attól semmilyen formában el nem választható. Emellett ez a három kötet egyben a Czettleri életmű összefoglalása, az addigi tudományos és gyakorlati politikai tevékenysége koherens szintézise. Ígáz, ehhez a megállapításhoz azt is hozzá kell tennem, hogy Czettler Jenőt lényegében akkorra, amikor e műve harmadik kötete az olvasók kezébe került, az egyetemi katedráról már eltávolították, majd a hazai tudományos életből is kirekesztették, illetve nem sokkal ezt követően pedig letartóztatásával majd a börtönben bekövetkezett halálával az így csonkán maradt életmű véglegesen torzó maradt. Feltáráásra váró kérdés, hogy ebben a helyzetben miért tartotta szükségesnek Czettler Jenő, hogy ez a három kötet napvilágot lásson? Lehetséges, hogy Czettler tudatosan dacolt a várható jövővel, s ezért jelentette meg, vagy egyszerűen csak szeretete volna nyomtatva látni azt az anyagot, amellyel oly hosszú időn keresztül foglalkozott.

A következőkben röviden nézzük meg, hogy mivel is foglalkozik Czettler Jenő az Agrárpolitika című könyvében? Sajnos ennek akárcsak tartalomjegyzék szerű ismertetése sem fölösleges, hiszen lényegében nemcsak az Agrárpolitika, hanem a Czettler-i életmű is nemcsak a tegnapi, hanem az újrafarmálódó szellemi életünk számára is fehér foltot jelent.

Az egyes kötetek külön címet kaptak, az első kötet az *Alapvetés*, a második *Az agrárgazdaságtan*, a harmadik kötet pedig *A mezőgazdasági szociálpolitika* alcímmel jelent meg.

A könyv első kötete négy fejezetre oszlik, s ez a kötet lényegében Czettler agrárpolitikai koncepciójának alapvetése. Ennek megfelelően ebben a kötetben a külföldi és a hazai szakirodalom igen alapos és széleskörű felhasználásával a tudományos agrárpolitika előfeltételeivel, az agrárpolitika fogalmi körével, a mezőgazdálkodás történelmi fejlődésével, és az emberiség mezőgazdasági termékekkel történő ellátása kérdésével foglalkozik. A másodikban pedig, mely három fejezetből áll, a termelési politikát, a mezőgazdasági termelés forgalmi rendjét illetve a tőke és a hitel mezőgazdaságban játszott szerepét elemzi.

Az öt fejezetre osztott harmadik kötetben tárgyalt témakörök sem nélkülözik az elméleti alapvetést, a hazai és a nemzetközi szakirodalom igen alapos feldolgozását. A fentiek mellett ez a kötet a két világháború közötti magyar földműves társadalom állapotának történeti, szociológiai, közgazdasági leírása is. A centrumban - az alcímnek megfelelően - a mezőgazdasági szociálpolitika van. Czettler a mezőgazdaság szerepét, a mezőgazdasági termelést és a mezőgazdasági népesség gazdasági, szociális helyzetét nem önmagában, hanem az ipari termékenységgel és a munkásság életlehetőségeivel összefüggésben vizsgálja. Emellett a birtokpolitikával, a mezőgazdasági munkaügyi politikával, és a falupolitikával foglalkozik.

Czettler az agrárpolitikával kapcsolatos teoretikus kérdések tárgyalásakor - a külföldi és a hazai szakirodalom alapján - részletesen bemutatta az adott kérdéskörrel kapcsolatos felfogásokat. A hazai helyzet elemzésekor pedig a mezőgazdaságra s a mezőgazdasági népességre vonatkozó adatokat folyamatosan szembesítette a környező országok hasonló típusú adataival, így a magyarországi helyzetet nem önmagában ismerhetjük meg.

Czettler a társadalmi haladás és fejlődés hatótényezőit részben etikainak és kulturálisnak, részben pedig materiálisnak tartotta. Azokkal szemben, akik a materiális tényezők meghatározó szerepét tartották döntőnek, kiemelte, hogy a vagyoni helyzetükben vagy a hatalmi pozíciójukban szilárd társadalmi osztályok saját ideológiájukat minden eszközzel a nemzet egészére akarják oktroyálni, s ezzel

szándékaiktól függetlenül vagy annak ellenére társadalmi ellentéteket generálnak. Számára fontos volt a nevelés, a kulturáltság e folyamatban játszott szerepe. Úgy látta, hogy a demokrácia sem a kultúrájuk megosztásának aránytalanságát, sem annak tartalmában kialakított egyoldalúságát nem tűri el. Ezzel összefüggésben, de általában is az értelmiségnek fontos szerepet tulajdonított. Megítélésem szerint helyesen úgy vélte, hogy a demokratikus fejlődésben az értelmiség vezető szerepet csak akkor tudja megtartani, ha a »világkultúra racionális elemeit, különösen a természettudományi és a technikai ismereteket, de a szellemtudományok és az irodalom újabb irányait is össze tudja egyeztetni azzal a hivatással, hogy a nemzeti kultúrának szokásokban, dalban, mondákban, népművészetben megnyilvánuló kincseit eleven erejükben konzerválja.«¹

Czettler által képviselt szociálpolitika a vagyon- és a jövedelemelosztás elméletére, valamint az állami beavatkozás szükségességére épít. Arra azonban határozottan felhívta a figyelmet, hogy egy ország népességének jóléte nem lehet nagyobb, mint az adott ország gazdasága által termelt javak összessége. Ez határozta meg a földreformmal kapcsolatos álláspontját is. Czettler ugyanis úgy vélte, hogy bármely osztály érdekében megvalósított földreform elválaszthatatlan az adott osztály közösségi szolgáltató képességének mérlegetésétől. Szerinte ugyanis a földreformnak nemcsak a jobb megélhetést, hanem általánosabb nemzeti célokat is szolgálnia kell. Azaz, Czettler szerint összhangban kell lennie a nemzet kultúrfejlődésével és általános haladásával. S ez az összefüggés különböző formában és módon ismételtlen megfogalmazást nyer a harmadik kötetben. Czettler ugyanis úgy látja, hogy »A haladás a nemzet számára lét, de a túlzástól tartózkodni kell, mert soha nem tudhatjuk, hogy nem semmisítünk-e meg sokkal többet, mint amennyi a haladás biztosításához szükséges. Természetesen senki nem gondolhat olyan dolgok konzerválására, amelyek a falu népet a tudomány vívmányai, a társadalmi fejlődéssel és sokszor saját érdekeivel szembehelyezik.«²

Czettler az Agrárpolitika harmadik kötetében részletesen foglalkozik a magyar társadalommal, ezen belül is döntően a mezőgazdasági népesség és a falu problémájával. Ennek keretében részletesen tárgyalja a hazai mezőgazdasági népesség gazdasági és szociális helyzetét, társadalmi tagozódását, a kisgazdaosztály, a törpebirtokosok és a mezőgazdasági munkásság életformáját. A kötet utolsó fejezetében pedig történetiségében az akkori valóságában is részletesen bemutatja a magyar falut. Ennek keretében a rendszeres falukutatás tudományos kérdéseinek feltárása mellett foglalkozik a falu és város viszonyával, a falu-vezetés és közigazgatás problémáival, a falu kulturális helyzetével, a falun élő ember, a paraszti népesség tulajdonságaival, táplálkozásával, ruházatával, lakáshelyzetével, egészségügyével. Külön, részletesen tárgyalja a falusi szegényügyet és a külön védelemre szorulókat gondozásának kérdését. Az egész műből, de különösen az Agrárpolitika harmadik kötetéből egyértelműen kitetszik, hogy Czettler Jenő belülről, apró rezdüléseiben, elmozdulásaiban is ismerte a falut, s a falusi népességet. S azon most utólag is csak csodálkozni lehet, hogy a 60-as évek végén, a 70-es évek elején, amikor a kutatók egy részének a figyelme ismét a két világháború közötti falusi térség egykori fejlődéstörténete, társadalomtörténete felé fordult, akkor Czettler Jenő munkásságát és különösen ezt a kötetét hogyan és miért nem vették észre. Úgy vélem joggal fogalmazható meg az a kérdés, hogy miért maradt Czettler Jenő akkor is, sőt még ezt követően is homálytól fedve? Feltételezhető, hogy Czettler Jenő munkásságával kapcsolatos amnéziát alapvetően két dolog okozta. Mindenekelőtt az, hogy az Agrárpolitika harmadik kötet megjelenésének évében a Czettler Jenő által képviselt agrárpolitika és szemlélet - akkor s az azt követő év-

1 Agrárpolitika III. kötet 9.

2 Agrárpolitika, III. kötet 207-208.

tizedekben úgy tűnt, hogy véglegesen, egyszer s mindenkorra kirekesztődött a hazai tudományos gondolkodás területéről és a politikai gyakorlatból. A másik összefüggés pedig, amely a fentiekhez hasonló mértékben motiválhatta a Czettler Jenővel kapcsolatos emlékeztetkiesést, az annak az előítéletes gondolkodásnak volt a terméke, mely Czettlert keresztény velleitású, konzervatív s mindezek szinonimájaként retrográd, reakciós politikusnak minősítette. Különben is, kényelmetlen volt egy olyan emberrel foglalkozni, akinek halálával kapcsolatban még 1982-ben sem lehetett semmit sem tudni.

Annak alátámasztásául pedig, hogy a Czettlerrel kapcsolatos előítéleteknek semmi köze sem volt a valósághoz, elégséges az Agrárpolitika című művéből idézni: »Az emberi haladás föltétele olyan termelési rend és szociális állapot megteremtése, amely lehetővé teszi, hogy a létért való küzdelemben a nép egész tömege egyenlő föltételek mellett vehessen részt, ez azonban nemcsak materiális eszközöktől függ, hanem attól is, hogy a haladás egoista és alturista tényezői egyensúlyban legyenek s az észfölötti (vallásos) hatóerők (és vice versa) érvényesülni engedjék az ezzel a szentesítéssel ellentmondásban lévő szellemi erők szabad játékát, amennyiben ez alkalmas az egyének összességét a társadalmi érvényesülés legmagasabb fokára emelni.«³

Czettler Jenő Agrárpolitikájának megjelenése óta többször s igen drasztikusan változott az ország társadalmi berendezkedése, a mindennapi életet alapvetően meghatározó társadalmi-politikai viszonyok s ezekkel együtt a bennünket körülvevő világ is. Most, amikor újból lehetőség nyílt arra, hogy saját hagyományainkra támaszkodva, egy szerves fejlődés keretében tegyünk kísérletet a külső és belső megnyomorítástól mentes társadalom kiépítésére, s akkor, amikor ez az átalakulás a nemzettest egy részének általános és mind drasztikusabb elszegényedésével jár, úgy vélem jelenlegi helyzetünkben alaposan meg kellene ismerünk azokat az elképzeléseket, megoldási javaslatokat - közöttük Czettler Jenőét is -, amelyek igaz más időpontban és feltételek között ugyan, de hasonló volumenű társadalmi átalakulás közepette próbáltak olyan modernizációs stratégiát kialakítani, amely egyszerre lett volna hivatva elősegíteni a társadalmi haladást és a nemzet függetlenségét.

Czettler Jenő főbb munkái:

- A magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikája (1905),
- Jász gazdák ~ szász gazdák (1912),
- A falu kultúrképessége és a falusi kultúra védelme (1913),
- Magyar mezőgazdasági szociálpolitika (1914),
- Magyarország és a világháború (1915),
- Agrárkérdés és katolicizmus (1923),
- Bevezetés az egyetemes gazdaságtörténetbe (1929),
- Agrárpolitika (1932),
- Földbirtokpolitika (1936),
- Az emberi gazdálkodás története (1939),
- Agrárpolitika I-III.kötet (1946, 1947).